

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann, Peter Kr. Iversen og Christian Stenz

INDHOLD:

Friskolelærer P. Schmidt's erindringer I.

Christian Lisse: Hvad betyder Fejsgump?

Hans Vald. Gregersen: Sognefoged H. Raffnsøe, Åstorp, Taps sogn og adressen til civilkommissærerne i 1864.

Sønderjydsk månedsskrifts ekspedition: Museumsinspektør H. Neumann, Åstrupvej, Haderslev.
Arkivar Peter Kr. Iversens adresse er: Landsarkivet, Aabenraa.

GRAM

KØLEANLÆG

Brødrene Gram A/S

Vojens

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største Dagblad

Thisted

Uldspinderi & Tæppefabrik A/S

Thisted

AKTIESELSKABET

SKARREHAGE MOLERVÆRK

Nykøbing Mors

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

Hans Jensens Eftf.

Trikotagefabrik

I K A S T

Aktieselskabet

C. I. Christensens Papirhandel

E S B J E R G

Banken for Skanderborg og Omegn

(SKANDERBORG BANK) A-S

Kontortid 10—3 Telefon 516, 517 og 518

Skanderborg

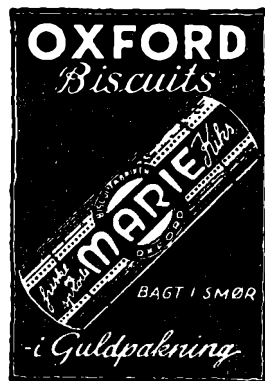
KURANSTALLEN
Gl. Skovridergaard
IB KRISTIANSEN
KURLÆGE
AABEN HELE AARET
SILKEBORG
FORLANG
PROSPEKT
TLF 514
515

N. C. Kloster

Haderslev

Telf. 2210 - 2211

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

Graasten Bank A/S

Kontortid 9—12 & 2—4

Lørdag 9—1

GRAASTEN

Snoghøj Gymnastik- højskole Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.

5 Vinterskole.

Skoleplan sendes.

Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.

DANSK MASKINOPLAG A/S

(Jørgen M. Hansen)

Aabenraa

Telf. 2044

A/S Sønderjydske

Frøforsyning

Frøavl og Frøhandel.

AABENRAA

HEJMDAL

Landsdelens Blad

Th. Damberg

Cigar- & Tobaksfabriker A-S

Nykøbing M.

Aktieselskabet

Landbobanken i Skive

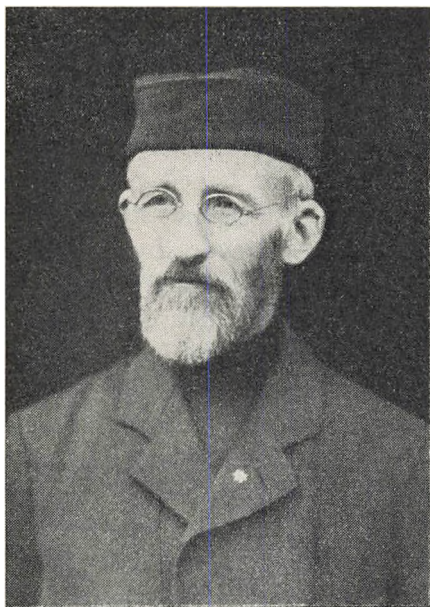
SALLING BANK

Kontortid: 9—12 og 2—5

Lørdag 9—2.

Telefon 700

Friskolelærer P. Smidts erindringer

I.

Min farfar var Peter Jensen Smidt fra Haderslev, smed i landsbyen Roost, Arrild sogn. Hans hustru var Ellen Marie fra Aabøl, Tislund sogn. I små kår opvoksede en stor børneflokk, den næst yngste i flokken var min far, Rasmus Petersen Smidt, født i Roost d. 16 februar 1804, den yngste var søsteren Gunder.

Min morfar var Knud Jordt Sommer fra Horsens, født d. 17. juli 1773, hans hustru, Maren Tomasdatter, var født i Skærbæk d. 17. september 1773. De boede i Skærbæk, manden var vistnok skrædder, også her var forholdene meget tarvelige. Et af børnene, Kjesten Marie S., født d. 4. marts 1803, var min moder.

Om skoleforholdene i min faders barndom har han fortalt, at børnene om vinteren mødte med en hedetørv under armen til brug i skolekakkellovnen. De blev straffet ved at stå i skammekrogen med »æselører« på. Min fader blev ret godt oplært i læsning, skrivning og regning, hvilket sidste øvedes med plattyske tal. Moder har måske ikke gået i skole, og det var ikke muligt at opdage, om hun kunne læse.

Da jeg blev født — 24. september 1842 —, boede mine forældre til leje i en aftægtslejlighed ved en lille gård i Uge, som ejedes af et par gamle folk. Mor har fortalt, at konen en dag tog mig paa armen og tabte mig ned paa stengulvet, uden at jeg tog skade. Jeg havde begyndt at gå, og var derfor efter skik og brug forsynet med »faldhat«, den tog stødet af for hovedet. Da jeg var 4 år gammel, købte fader en husejendom, et »kådner-sted« i samme by, ved auktion efter en ugift broder, som havde drevet bødkerhåndværket. Inden vi flyttede ind, fulgte jeg jævnlig med fader hen til huset. Der var to alkovesenge med døre for i den ene side af dagligstuen, stod de åbne, passede jeg på at lukke, for der indenfor lå jo farbror og døde! På panelet mellem sengene havde han med kridt tegnet »julemærker«, en cirkel med figurer i for hver af årets 12 måneder, de betegnede vejrliget i 12 dage fra første juledag, og derefter bestemtes vejrliget i de 12 måneder. Det passede nok, — om det kunne.

Til huset hørte jord til et par køer, den lå temmelig langt borte. Ved siden af at passe ejendommen drev fader træskomageri, han var dygtig til at lave fodtøjet tilpas og havde derfor god søgning.

Vort hus var bygget sammen med et andet kådnerhus, der boede gamle Niels Frendesen som til daglig hed N. Frellesen, og hans kone, der jævnligt kom hos os og havde et farligt snakketøj. Ellers var Rasmus Møller vor nærmeste nabo, også han kom tit i besøg, han kunne godt lide fader.

Så kom treårskrigen. I foråret 1848 var fader og jeg i marken, da kom en mand hen til os og sagde, at vi måtte helst skynde os hjem, for »plyndrerne« var på færde, de tvang folk til at køre for dem, og så gik de ind i folks huse og tog, hvad de fandt af fødevarer, sølv-tøj, messing, kobber o.s.v. og læssede på vognene. Da vi kom hjem, havde moder travlt med at bære forskellige rare sager, hun nødigt ville af med, op på loftet og gemme dem i høet. »Plyndrerne« nåede da også Uge og begyndte at skrabe sammen, men i Røllum, en lille mil derfra, lå danske soldater, og nu fik man en karl på ryggen af en hest, for at han kunne ride til Røllum og hente dem. Det blev dog ikke til noget, for da karlen skulle give besked til officeren, var han så forfjamsket, at han græd, og så troede officeren, at han ikke var rigtig klog.

Imidlertid havde Petersen i Petersborg, som var tysksindet, hørt tale om, at der var bud efter militæret, han advarede »plyndrerne«, der straks tog flugten sønder på. Bag efter ærgrede far og andre bymænd sig over, at de ikke havde skåret hammelrebene over, og stoppet røverne i farten. Forresten blev pakket vist afvæbnet, for de røvede sager kom for en del tilbage igen.

Denne begivenhed gav anledning til, at folk i byen fik lavet forsvarsvåben — far fik et spyd — og skiftedes til at holde vagt om natten, for at byen ikke igen skulle blive overrumplet.

Det er ikke ret meget, jeg kan huske fra de tre krigsår. Først er der nu det, at min yngste bror, Knud, kom til verden, og jeg husker, at den tyske militærlæge stod ved skatollet og fik sin betaling for lægehjælp ved fødslen. Imellem Knud og mig havde broder Jens indfundet sig 1845. Dernæst mindes jeg, at en afdeling tyske friskarer — ikke i uniform — kom til Uge og lå i kvarter en nat. Anføreren stod op på et stendige lige over for vort hus og viste sine folk omkring, hvorpå han selv meldte sig som gæst hos os. Han forlangte halm at ligge i på gulvet, men da han så de hvide lagener i alkove-sengene, foretrak han dog at gå til sengs.

Endelig husker jeg et mærkeligt optrin. En morgen meget tidligt lejrede en flok tyskere i grønne uniformer sig i haven, og mor fik travlt med at lave kaffe, som blev langet ud ad et vindue til folkene. Om de betalte, ved jeg ikke, men de forklarede, at de var oldenborgere, og nu var de på hjemvejen, for de ville ikke kæmpe mod en landsmand, Frederik den Syvende var jo oldenborger.

Legepladsen var en ret befærdet vej, som førte forbi begge vore hjem, og så en »forte«, en inddiget gadevej, som gjorde skel mellem dem.

Uge var en ret stor landsby, men endnu mindes jeg tydeligt hver gård og hvert hus, kirken, skolen o.s.v. og lige så mænd og kvinder og børn, som levede og færdedes der.

Det røre, som i min barndom fulgte med danskhedens opvågningen i Sønderjylland, mærkedes kun lidt i min fødeby. Man havde dog godt rede på, hvem der var dansksindet, og hvem der var tysksindet. Blandt de sidstnævnte var præsten, degnen, kromanden og de fleste gårdmænd, det skulle være så fint at være tysk. Men der skete ikke noget sammenstød, alle gik i en behagelig trommerumme, og mens folk længere nordpå var lysvågne, sporedes her kun åndelig søvn. Af aviser kom der kun et par tyske til sognet, men ved kroen stod et smukt lindetræ med en vældig krone, og under denne lind havde hertugen af Augustenborg en gang siddet og spist.

Gennem sognets østlige del gik den ældgamle »Adelvej«, »Oksevejen«, der førte gennem halvøen sydpå gennem Danevirke. Store flokke stude fra forskellige egne af Nørrejylland blev den gang drevne syd på ad denne vej, nu bruges den nok ikke mere, nu får de hornede, firbenede rejsende jernbanebillet. Men nær ved Adelvejen, ved sognets nordgrænse, eller måske nord for skellet, holdtes i gamle dage det berømte Urnehoved ting, hvor kongen mødtes med sit folk. Her

samledes Svend Estridsen sidste gang med jyderne lige før sin død, og her dræbtes Erik Emun af Sorteplov. Selve tingstedet kan ikke påvises, men en lille gård i nærheden bærer endnu navnet Urnehoved, noget minde om tinget er ellers ikke bevaret.

Der lå to gravhøje på bymarken. Af den ene var udgravet en meget stor kiste, dannet af en svær egestamme. Låget var borte, men kisten stod i præstegårdens bryggers, og præsten, som selv passede sine høns og ænder, brugte den til at gemme føden i til småkravlet. Til sidst blev kisten ført til oldsagssamlingen i Kiel.

Det var skik, at børn — nærmest småfolks — nytårsmorgen gik rundt i byen for at samle »nytårsgaver«. Vi gik ind i gårdene og bød: »Godt nytår og nytårsgave«! og fik så pebernødder, småkager, gode råd og undertiden et stort æble med en skilling stukket i. En rumlepotte lod sig somme tider høre, en lerpotte kunne bombardere en fredelig dør, eller et skud knaldes af i luften.

Med 7 års alderen kom naturligvis skolegangen. Jeg hørte til de letnemme, havde med lethed lært at læse, og udenadlæsningen, som var det væsentlige i skolen, voldte mig ingen vanskeligheder. Der var hen ved hundrede børn, og de gik i skole hver dag, store og små sammen. Det kneb for degnen at holde styr på den store, brogede flok, hvorfor han i årenes løb havde vænnet sig i den grad til at sige: hyss! så at han også hyssede, når han gik ned ad gaden, og når han talte med nogen. Omsider blev børneflokkene dog for store, så at skolen måtte udvides, og en andenlærer skaffes. Man begyndte med at løfte bygningens overdel for derefter at underbygge den, så vidt kom man nu ikke, for det hele ramlede sammen, og så fik vi en helt ny skolebygning, der dog ligesom den gamle kom til at ligge i et hjørne af kirkegården. Denne fornyelse kom dog først henimod slutningen af min skoletid. Degneboligen lå i en helt anden ende af den ret store landsby.

Undervisningen bestod væsentlig i, at vi lærte udenad: Balslevs lærebog, en temmelig tyk bibelhistorie og en mængde salmer foruden en del bønner! At fortælle indlod degnen sig ikke på, kun en gang gjorde han et forsøg i den retning ved at fortælle noget om en græsk sagnhelt, som jeg dog vidste bedre besked om. Prygl vankede der heldigvis ikke tidt, kun en gang faldt der noget af til mig, og det gik sådan til:

Degnen sad efter sædvane på katederet, og jeg kom og viste ham noget, jeg havde skrevet på tavlen, hvorefter jeg løb tilbage til min plads. Mester må have været i dårligt humør den dag. Han kommanderede: — kom, og gør det om igen! — og da jeg blev siddende, kom han farende, og idet han bed sig i underlæben — som han plejede

ved slig lejlighed — gav han mig et ordentligt ryk i venstre øre, så blodet dryppede ned på tavlen. Han var noget hidsig, og når det timedes ham, vidste han næppe, hvad han gjorde, tænk bare, en dreng, han blev vred på, nedlod han sig til at sparke!

Lidt morskab kunne vi da få en gang imellem. Der var to store drenge, Hans hed de begge. Når skoletiden var endt, skyndte de to Hanser sig at komme først hen til døren og stille sig ved hinandens side, og da de netop kunne fylde døråbningen, var al færdsel spærret. Der stod vi: Hanserne i døren, hele børneskaren bag ved, degnen allerbagest, så kunne han bide sig i læben, så længe han ville. Når så endelig de to Hanser blev kede af løjerne og gik ud, blev der »mylder på gaden«.

I min skoletid indførtes to ikke uvæsentlige reformer. Til at begynde med skrev vi med gåsefjer, hvad der gav degnen meget arbejde med at spidse penne, men da nu gåsefjerene afløstes af stålpenne, må det have været en lettelse for ham. Det andet ny var indførelse af rigsmønten med rigsdaler, mark og skilling, men voksne folk, især ældre, vedblev at bruge kurantbetegnelsen tilligemed andre gængse møntarter, som for os børn var uforståelig.

I min barndom var der ikke sådan overflod af bøger og aviser som nu om dage, men jeg fik dog min læselyst tilfredsstillet ved at låne bøger af kromandens sønner, som fik dem fra et lånebibliotek i Flensborg. Jeg tjente i præstegården tre somre og passede præstens kører, og der måtte jeg benytte hans bogsamling, som var opstillet i konfirmandstuen. Det var ingen righoldig eller udsøgt samling, men der var dog noget, der kunne læses, bl. a. Kofods verdenshistorie i tre bind. Jeg mindes endnu, at jeg, efter at have læst om tyrkernes erobring af Konstantinopel, ønskede, at de måtte blive jagede ud af Evropa over til Asien, hvorfra de var komne.

Efter almindelig mening var kendskab til det tyske sprog toppunktet af dannelse, og da min fader, skønt han var dansksindet, hyldede denne opfattelse, sørgede han for, at jeg fik lov til, nogle aftener om ugen ved vintertid, at gå om til præsten og lære tysk. I sognet boede en pastor A. Hansen, der var bleven afsat for oprørske skridt under treårskrigen, og som nu levede af at forberede unge mennesker til universitetet. Han var iøvrigt en flink mand, jeg fik et par ugentlige fridage fra skolen en vinter for at deltage i hans undervisning. Det faldt mig ret snart let at læse en tysk bog, og lejlighed dertil kunne nok fås, men en bog om danske forhold faldt det ikke i min lod at få mellem hænderne.

Præsten i Uge var ligesom den omtalte A. Hansen født sønderjyde, men som mange andre gået ud af sit gode skind, foragtede sit mo-

dersmål og i det hele alt dansk og indbildte sig, at Tyskland var det forjættede land. De havde ord for at være gerrige, de gode præstefolk. Fruens pebernødder sagdes at være lavet af vand og potaske.

Til gårdens besætning hørte en flok ænder, som jeg skulle få i hus om aftenen. Om dagen havde de tilhold i to damme ved gården, og så var de så drilagtige, at de ikke godvillig ville lade sig genne op af vandet. En aften var det rent galt, når jeg gennede dem fra den ene side af dammen, svømmede de bare over til den anden side. Jeg brugte da sten til kasteskyts og var så uheldig at træffe en af flokken så godt, at den faldt og mistede sit unge liv. Hed om ørerne klagede jeg min nød til forkarlen, som rådede mig til at begrave den dræbte and i møddingen, et råd, jeg skyndte mig at følge. Men næste dag opdagedes forbrydelsen, anden blev bragt frem for dagens lys, rensset og gjort i stand, og så blev der kogt suppe på skroget. Så vidt jeg mindes, slap jeg for tiltale.

Mens jeg var præstens hyrdedreng, flyttede mine forældre huset ud på marken syd for byen. Huset kom til at ligge på en gruset banke, far gravede selv brønden, der var ikke dybt til vand, men vandet var ikke godt. Nogle alen østligere tog far så fat påny, der huggede han sig igennem et lag al og kom til dejligt vand i 4-5 alens dybde. Det var på bakkehædet.

Når jeg tænker på mit barndomshjem, går tanken altid tilbage til det ny hus derude på marken, hvor vi tre knægte voksede op sammen. Herfra drog vi i det tidlige forår ud i vor sommertjeneste, og hertil søgte vi tilbage meget sent om efteråret. Om vinteren tilbragte vi hver dag i skolen, og da der var en temmelig lang vej ind til byen, havde vi smørrebrød med til middag, ligesom mange andre børn. I denne gamle skole havde vi en bilægger af uhyre omfang, den fyrede vi godt op og satte vore »mellemmader« oven på den, så de blev stegte, og smør og fedt randt i stride strømme ned ad dens sider. Sådant en brunet mellemmad smagte så godt! Men det var også rart at komme hjem hen imod aften og få den »unden«, vi havde undværet om midt dagen.

Uagtet jeg ikke forsømte legen med mine brødre og vore to naboers børn, fik jeg dog tid til at passe læsningen. Da far en gang havde været i Aabenraa med smør og ved hjemkomsten gav mig en lille geografi og en bog med landkort, kan det nok være, at jeg studerede, og det varede ikke længe, før jeg kendte navne og stedsangivelser på lande, stæder, floder, bjerge m. m. hele jorden rundt.

Omstrålet af mindets glans er det dog julefesten, der bærer prisen. Ikke fordi der blev gjort så meget stads af den. Men alligevel var allerede forberedelserne istand til at sætte os i stemning. Der skulle

slagtes et svin, alle skærende instrumenter skulle slibes, der skulle ryddes op i krogene, og så skulle der jo bages. Juleaften fik køerne bedre foder end sædvanlig, og når alt var i orden, og mor var færdig med forberedelserne i køkkenet, kom det egentlig spændende øjeblik, da slagbordet, som ellers altid stod ind til væggen mellem vinduerne, blev flyttet midt ud på gulvet, dækket med en hvid dug og forsynet med højtidsretterne, hvortil hørte kogt svinehoved og risengrød. Efter måltidet læses en prædiken i »Müller Huspostil« og vi sang nogle julesalmer, hvorefter nødderne kom frem og uddeltes på følgende måde: Midt i pladen på et lille bord anbragtes en dertil forarbejdet pind med et hul nærmest ved den ene ende, således at man ved at slå til pinden kunne få den til at svinge rundt om en i bordet opret siddende stift. Tallene 1-12 var skrevet i kreds som på en urskive, og det tal, pinden pegede på, når den standsede, angav, hvor mange nødder man måtte få. Aftenen sluttede med en ret æbleskiver. Det hed sig, at alle dyr i stalden rejste sig op julenat kl. 12, men det fik vi dog aldrig at se.

Mellem jul og nytår havde vi gilde, gæsterne var vore to naboer med deres familie. Der spistes og skænkedes kaffe, og underholdningen bestod i, at der spillede kort om pebernødder. Andre gilder holdtes ikke. Selvfølgelig var vi til julegilde hos vore naboer.

Lige ved vort hus var en lille mose, hvor der om vinteren stod en del vand, der i frostvejr som regel dækkedes af spejlblank is, som gav os en herlig legeplads. En anden, større mose, »Møjlmose«, lå længere vest på. Den var næsten tømt for tørvejord, bunden var stenet og fast. Der var fundet ikke så få fyrrestammer i den mose, når de blev savet itu og kløvet, kunne flækkerne brænde som lys. Forøvrigt var det en underlig historie med Mølmose, den lå uden for bymarkskellet og hørte egentlig til Bjerndrup i Klipleve sogn, men Uge havde fået mosen i bytte for et stykke markjord på den modsatte side af skellet, og midt i dette sogneskel stod en vældig kampesten oprejst, mere end mandshøj og af tilsvarende omfang. Samme sten sagdes at vende sig, hver gang den lugtede nyt brød, noget der vist har voildt hovedbrud hos flere smådrengene end mig.

Efterhånden fik jeg læst ikke så få bøger, tyske og danske i flæng. Nogen oplysning om Danmark og danske forhold var der ikke tale om, og da jeg heller ikke havde adgang til vejledning eller forklaring under læsningen, fik jeg nogle underlige forestillinger om adskilligt. I en gammel tysk bog om de græske guder læste jeg om »poeter«, hvad var de vel for nogle fyre? I danske bøger var der tale om »digtere«, om dem fik jeg den forestilling, at de var de mest upraktiske skabninger, der kunne gå på to ben, og at denne egenskab var det egentlig mærkelige hos dem.

Som dreng på 13-14 år fik jeg plads i præstens fødegård i V. Højt i Tønderegnet. Tjenestedrenge skulle egentlig i skole en — eller to — eftermiddage om ugen, jeg måtte nøjes med at komme der en eneste gang hele sommeren, men den skoledag blev for så vidt mærkelig for mig, som jeg da for første gang hørte noget om Valhal med de 540 døre så store, at 800 kunne gå ind ad hver, side om side.

Præstens — Nis Peter Hoecks (Høgs) — stedmoder stod for styret, og tre voksne sønner og tre døtre samt en tjenestepige, en karl og to drenge foruden mig udgjorde arbejdsstyrken på den ret store bondegård. Jeg skulle være »stor dreng«, og mit arbejde var at ride hestene i marken, hente dem hjem igen, bruge dem ved markarbejde o.s.v. og iøvrigt hjælpe ved, hvad der forefaldt. Heste var jeg ikke vant til at tumle med, og min mangel i den retning viste sig bl. a. ved, at jeg adskillige gange blev græsrytter, men rent galt gik det en gang, da vi kørte mergel, og jeg om aftenen skulle køre det sidste læs hjem for at få det anbragt på en dyngede ved gården. Den havde fået en vis lighed med overdelen af et hus, og idet jeg kørte op på den, kom hestene og vognen til at stå på hver sin side af »mønningen« uden at kunne komme hverken frem eller tilbage. Jeg stod rådvild, men endelig brast seletøjet, så kunne heste og vogn gå hver til sin side. I det samme kom en af sønnerne farende og plantede sin hårde næve midt i ansigtet på mig til straf for min ubehjælpsomme kørsel.

Det var skik, at piger skulle fylde 15 år og drenge 16, før de blev konfirmerede, og der var kun konfirmation en gang om året, nemlig Palmesøndag. Da jeg var lærenem og kunne mine ting, fik jeg lov til at »gå til præst« vinteren 1857-58 og blive konfirmeret Palmesøndag 1858, skønt jeg da endnu manglede et halvt år i de 16.

Præsten, sønderjydsk bondesøn, havde studeret i Kiel og var stiv skriftklog. Hans forkyndelse og undervisning var forstandig og tør, den gav mig intet åndeligt udbytte. Vi skulle skrive indholdet af det, præsten fortalte os, og vise ham det næste gang. Indholdet af søndagsprækenen skulle vi også skrive. Tre af os drenge, konfirmander, Andreas Outzen, Peter Bakmann og jeg, samledes hver helligdags eftermiddag skiftevis i hverandres hjem og optegnede i fællesskab prækenen. Alle disse skriftlige gengivelser har jeg endnu, og de giver vistnok et godt billede af de mundtlige fremstillinger. Men den mærkeligste udtalelse har jeg dog ikke fået med.

Efter præstens mening hvilede salighedshåbet på bibelen, men når nu al ting, også alle bibeler, brænder på den yderste dag, hvad så? Ja, så gælder det om at have læst flittigt i bibelen, så at en kan huske eet stykke, og en anden et andet stykke o.s.v., og på den måde kan vi få bibelen samlet igen! Det er da et eksempel på en håndfast skrifttro.

Så kom konfirmationen. Det var skik, at hver konfirmand fremsagde et selvvalgt salmevers efter at have svaret på præstens tilspørgsel. Det vers jeg valgte, begyndte således:

Bevar mig, Gud da ved din magt!
du mig den nåde give,
at jeg må tro i dåbens pagt
til livets aften blive!

Så snart konfirmationshandlingen var endt, gik vi til alters. Den sidste dag, konfirmanderne var i skole, holdt degnen en afskedstale, af hvilken jeg kun husker, at han advarede mod »stads og fjas«.

Kirken var uden tårn. Prædikestolen var forsynet med tysk indskrift. Stolene anviste ved påmalede navne hver sin plads, der var orden i tingene. Klokkehuset, hvorfra kirkeklokken udsendte sine kaldende toner, stod lidt øst for kirken, og kirkegården lå hen som en grønning, til der efter 1864 kom en ny præst, Mikaelen fra Styding ved Haderslev. Han fik trods megen modstand kirkegården reguleret og gjort i stand, så den var som en have. For øvrigt var han en begavet taler og vakte stærkt røre ved sin forkyndelse.

Nu var jeg jo kommen i de voksnes tal, hvad dog næppe kunne ses på mig, såsom jeg var lille af vækst og endnu ikke rigtig havde begyndt at række mig. Men forøvrigt blev min livsførelse sådan, at jeg aldrig deltog i de unges adspredelser og derved undgik fristelser som måske kunne være blevet faldgruber for mig.

Foreløbig var spørgsmålet, hvad jeg nu skulle slå ind på. Jeg havde ikke lyst til at arbejde ved landbruget, og tanken om at blive sømand blev opgivet — heldigvis, for det duede jeg vist slet ikke til. Min hu stod til at læse, kunne jeg ikke blive lærer? Men det ville koste penge, og hvor skulle de komme fra?

Dog, vi kunne jo bie lidt med at tage bestemmelse, så kunne der måske vise sig en udvej.

Til maj 1858 kom jeg i tjeneste i Røllum hos Jes Hejsels enke. Det var en god plads, husmoderen og hendes børn var stilfærdige, fromme mennesker, og at der var fredelige forhold, vidnede et par svaler om, ved at bygge rede i den lille forstue, til hvilken yderdørens øverste halvdel for deres skyld altid stod åben undtagen om natten.

Hvad betyder Fejsgump?

Af CHRISTIAN LISSE

Fejsgumpen, som cand. mag. Hans Valdemar Gregersen fornylig har behandlet i Sønderjydske månedsskrift (25. årg. p. 171 ff.) i forbindelse med fremlæggelsen af et nyt eksempel fra Vilkårsbrevet for Gåskær i Bjolderup sogn, dateret 1685, kan næppe siges at være endelig klarlagt. Man synes at være nogenlunde enige om, at det mærkelige ord oprindeligt er betegnelse for det sidste neg, men det er dog kun den yngste oplysning, nemlig møller J. Fausbøls optegnelse fra 1908, der direkte siger dette, og det er endda usikkert, hvor stor værdi man tør tillægge denne oplysning, idet det som antydtes af Gregersen kan være Fausbøls egen udlægning af teksten i den redaktion af Branderup-vedtægten fra 1631, som han gengiver i sin bog »Minder fra Branderup Sogn og Roost« 1912. I de ældre kilder har ordet i hvert fald ikke denne betydning, jfr. det af Gregersen citerede sted i Albert Eskerøds udmærkede bog »Årets äring«. Vil man forsøge at finde frem til en sproglig tydning af ordet, til dets etymologi, må man imidlertid først og fremmest bygge på den anvendelse, det har i disse ældre kilder, nemlig landsbyvedtægterne.

Men inden jeg i det følgende skal gøre nogle bemærkninger herom og komme med et forslag til en etymologi, kan jeg føje endnu to eksempler til det sparsomme materiale. Jeg skylder forfatteren August F. Schmidt tak for henvisning til dem begge og tilladelse til at benytte utrykt materiale i hans eje.

Det første er en temmelig nøje parallel til vedtægten af 1685 for Gåskær, fra samme sogn, men et halvt hundrede år ældre. I en utrykt vedtægt fra 1639 for Smedager i Bjolderup sogn¹⁾ lyder § 10 således i den nedertyske sprogform: »Wat anlangen de Beste dach mit den Roggen tho slaen schall de Jenne de der Freßgumpt tho kumt etweß Roggen nicht auer 5 schip Saedt staen Lathen beht de Andern alle ere Roggen daell slaen also (?) scholen se gudtwilling em Samptlich de Freßgumpt genomt helpen desuluigen Bargaen vnd daell slaen vnd Nemandt schall vth dem Dorpe gaen in acker oder wisch tho Houwen

vor de Herde will driuen«. — Vedtægten foreligger i en antagelig samtidig afskrift eller måske rettere oversættelse efter en dansk original, hvilket kunne være grunden til adskillige ubehjælpsomheder og sproglige uklarheder i teksten, også i det her gengivne stykke. Det må betyde: »Hvad angår den bedste (sikkert fejl for leste 3: sidste; jfr. Gåskær-vedtægten) dag med rugmejning, skal den, hvem »der Freßgumpt« tilkommer, lade noget rug — ikke over 5 skæpper land — stå, til de andre mejer (har mejet) deres rug; så skal de alle godvilligt hjælpe ham med at bjerge og meje det, der kaldes »Freßgumpt«. Og ingen skal gå ud af byen for at slå i ager og eng, før (eller hvor?) hyrden vil drive«. — Det siges altså ikke heri, at det er oldermanden, der skal have fejsgumpen, således som i Gåskær-vedtægten²), men der er tydeligvis tale om en byrde eller fordel, der går på omgang mellem byens mænd.

Det andet nye eksempel er fra grandevilkåret af 1705 for Toftum by på Rømø³). Heri hedder det i § 10: »Hvem som Fees haver skal til og med tvende andre udi Byen have flittig Agt udi Marken, at intet skeer eller passerer imod denne Vilkor ... Og skal den, som haver Fees eller er Tilsynsmand, ickun binde alt sit Korn, men lade saa meget staa som $\frac{1}{2}$ Skieppe Sæd, indtil alle Naboerne have sit inde, og saa skal Naboerne samtlig hielpe hannem det ind«. — Denne bestemmelses lighed med de øvrige vedtægter kan ikke være tilfældig. *Fees* må være det samme som *fejsgump*.

Hvad er det så, der benævnes således i de fire landsbyvedtægter? I Branderup er iflg. de af v. Stemann indhentede oplysninger fejsgumpen betegnelse for den halve trave rug, som hver af bymændene skal lade blive stående, og som er bestemt til fodring af (skal vel forstås som vederlag for at føde) den fælles bytyr. Ordet fejsgump forekommer ikke i den af Stemann efter tingbogen 1672 citerede redaktion af vedtægten¹), derimod i tilføjelsen fra 1640 og i den formodentlig yngre redaktion, som Fausbøl har kendt; men den halve trave, som skal blive stående »uhøst«, nævnes dog i den primære redaktion. Sammenhængen mellem den halve trave og bytyren hviler altså på Stemanns oplysninger og den yngre redaktion, men der er næppe grund til at tvivle på rigtigheden heraf.

I de to vedtægter fra Bjolderup sogn er fejsgumpen et stykke rug af bestemt størrelse (ikke over 5 a 6 skæpper), som en enkelt mand, oldermanden eller hvem det ellers tilkommer, af sin egen avling skal lade blive stående til sidst på den sidste rugmejningsdag, hvorpå bymændene skal meje det for ham eller hjælpe ham dermed. I Toftum på Rømø er det ligeledes en enkelt mand, »den som haver Fees«, der skal lade $\frac{1}{2}$ skæppe sæd stå uhøstet og hjælpes, når de andre har

høstet al deres sæd. Hvad der ligger bag ved denne vedtægt, kan man kun gætte på. Nogen bytyr omtales ikke i disse vedtægter, og oldermandsvederlag kan det vel næppe være. Enten er der tale om en rest af vederlaget for at holde byens tyr ligesom i Branderup, eller også er denne tilknytning noget tilfældigt og fra Branderup specielt. Hvis der er tale om en gammel skik i forbindelse med at få sidst ophøstet, må man tænke sig, at det har medført en eller anden ikke helt ringe byrde, måske et gilde eller lignende, for vedkommende mand, hvorfor man har fundet det hensigtsmæssigt at lade det gå på omgang i byen; men denne tolkning forekommer mig søgt.

Det at »få fejsgumpen« eller »have fees« er imidlertid i alle tilfælde ensbetydende med at få sidst ophøstet, således som det også fremgår af den anden gruppe af kilder. I Ribe stift kalder man o. 1700 den mand, der bliver sidst færdig med høsten, *feiskomp* og driller ham med et ordsprog. På Vesterland-Før driller man ham ved samme tid med at råbe ud over hele byen, at han har »den *Vessegomp* auf seinem Romp«, og meddelelsen har hørt om, at man tidligere bandt et neg på særlig måde og om natten satte det ved husdøren til forsmædelse for den, der var kørt sidst hjem med sæd fra sin ager, og at dette strå egentlig blev kaldt en »*Vessegomp*«. H. Ellekilde⁵) har sikkert ret i at anse dette for en dansk høstskik, bragt til Før af danske høstfolk, og sammenstille den med de fra senere optegnelser kendte sønderjyske skikke med det sidste neg, fisneget, og den udklædte høsthjælper, fissemanden.

At der også er en sproglig sammenhæng mellem de ældre ord *fejsgump*, *vessegomp*, *fees* og de fra nutidsoverleveringen kendte *fiskærv*, *fisneg*, *fissemand* o. fl. (se Feilbergs ordbog) er en rimelig antagelse. Men sammenhængen er næppe den af Ellekilde⁵) foreslåede, at *fejsgump* skulle være omdannelse af ældre *fissegump*. Forleddene *fis-* og *fisse-* hører hjemme i velkendte, af anstændighedshensyn ganske vist delvis illitterære, betydningsfærer, og en omdannelse eller omtydning af velanstændighedsgrunde til et andet ikke særlig stærkt afvigende ord i en række indbyrdes uafhængige kilder, deriblandt et ordsprog, en litteraturart, der ikke plejer at vige tilbage for meget direkte gloser, må siges at være usandsynlig. Og en lydlig udvikling af ordet *fis* til en udtaleform, der kunne gengives ved skriftformer som *fejs*, *fees* og *fesse*, er utænkelig. Lang rimeligere er den modsatte udvikling: fra et ikke mere forstået ældre ord til et eller flere lydligt nærstående og velkendte ord.

Men hvilket ældre ord kan der så foreligge i *fejsgump*, *fees* o.s.v.? Først må det bemærkes, at der ikke kan tillægges skrivemåden *Freß-* i *Smedager-vedtægten* nogen vægt over for de øvrige former uden r;

den skyldes snarest fejllæsning af et ord, der var skriveren eller oversæteren ganske ukendt. Skrivemåderne fejs- (fra Branderup, Gåskær og Ribe stift) kan gå tilbage til en grundform *fæs(e)*, idet ældre kort og langt æ i største delen af Sønderjylland får udtalen æj foran s (i ord som græs, hæs, næse o. fl.)⁶⁾. Skrivemåden Vesse fra Før giver måske en tilsvarende vestslesvigsk udtale fæsse eller fæse, medens Fees fra Rømø må have langt e. Feilbergs ordbog opfører to forskellige ord, der ligner disse. Det ene er *fes*, udtalt fe-s, »løs mosc-jord«, formodentlig det velkendte »hundekød« eller »horsekød«, det øverste lidet anvendelige tørvelag. Feilberg har kun ordet fra Valsbøl syd for grænsen, men ordet er vistnok kendt videre omkring i sønderjysk. Det andet er *fajse* »top af gulerod og kartoffel«, kendt fra Agerskov og Åbenrå. Begge ord sammenstilles af Feilberg med mid-delnedertysk *vese*, *vesen* »trævl, trådende, avne, noget småt og ubetydeligt« o. lign. (Lasch-Borchling, Mittelniederd. Handwörterbuch), men om ordet *fajse* kan høre herhen, er dog af lydligge grunde tvivlsomt. Derimod er det af Mensing (Schl.-Holst. Wb.) fra Angel anførte *Fes*, udtalt fææs, »trævl, støvtråd« o. lign. identisk med det mnty. ord.

Hvis man går ud fra den i landsbyvedtægten faktisk foreliggende brug af fejsgump og fees om et større eller mindre sædstykke, som samtlige eller blot en enkelt af byens mænd skulle lade stå til sidst, enten det nu var vederlag for en eller anden byrde eller ej, tager man vist ikke fejl, når man formoder, at det blev et stykke af den dårligste ende af marken, det dårligst modne eller det mest ugræsblandede. Jeg antager altså, at fejs (fees) har betydet noget nærmest værdiløst, affald o. lign., og med denne lidet rosende betydning har overgangen af formodede sammensætninger som fejskærv, fejsneg til fiskærv været nærliggende. Hvis der oprindeligt er tale om et reelt vederlag som i Branderup får ordsproget »den som får feiskomp, skal gå som veystomp« (∵: have mangel det år for korn) en lige så reel baggrund.

Efterleddet i fejsgump må vel som foreslået af Hans Vald. Greger-sen være ordet gump i betydningen »ende, det sidste af noget«, selv om denne anvendelse af ordet ikke er videre almindelig. Ordet gump betyder både i rigssproget og i dialekterne »bagdel hos levende væsener, spec. fjerkræ« og bruges »overført« kun om tyk, klodset person (Fyn, Vendsyssel) og i fiskersprog om det bageste rum i en ruse. Dog anfører Ellekilde⁵⁾ fra Himmerland benævnelsen »endegump« på det sidste høstlæs. En anden forklaring af efterleddet i fejsgump, der er fremsat af afd. dr. phil. Broder Grandt⁷⁾, fortjener dog at nævnes. Den går ud på, at efterleddet oprindeligt er *skump*, som enten kan være det fra Vest- og Sydvestjylland kendte ord *skump*, *skumpe* med betydningen »halmknippe« (Feilbergs ordbog)

eller snarere låneordet skump, nedertysk schump, der betyder »en stump af en ager« (Feilbergs ordbog, fra Angel), »smalt stykke pløjeland langs en eng« (Mensing, Schl.-Holst. Wb.); dette sidste ord forekommer ikke sjældnen som marknavn eller del af et sådant i Åbenrå og Sønderborg amter (Se Sønderjyske Stednavne). Denne betydning ville passe fortræffeligt til landsbyvedtægternes anvendelse af ordet fejsgump, men det må dog indvendes, at det ikke i nogen af dem skrives på en måde, der viser, at man på den tid har opfattet ordet som sammensat med skump. Det usammensatte fees fra Rømø tyder ligeledes på en selvstændig brug af dette ord, således at gump er en mere tilfældig senere tilføjelse.

Selv om ovenstående ikke skulle være den endelige løsning af gåderne, er det forhåbentlig lykkedes at så tvivl hos dem, der efter min mening for hastigt har fastslået betydningen »sidste neg« i ordet fejsgump.

NOTER OG HENVISNINGER

1. I privateje. Afskrift og fotografi er i januar 1940 sendt til August F. Schmidt af dr. Ludwig Andresen, Kiel.
2. Dennes text må forstås således: Endvidere skal oldermændene på den sidste dag med rugmejning have fejsgumpen o.s.v.
3. Trykt Sønderjyske Årbøger 1904, 238-40 og Danske Vider og Vedtægter V. 220-23.
4. Også trykt Danske Vider og Vedtægter III, 7-9.
5. Fra Dansk Folkemindesamling VI (DFM 44; 1938) p. 80.
6. Bennike og Kristensen. Kort over de danske foleemål § 71.
7. Meddelt af dr. Ludwig Andresen, jfr. note 1.

Sognefoged H. Raffnsøe, Åstorp, Taps sogn og adressen til civilkommissærerne i 1864

AF HANS VALD. GREGERSEN

I ulykkesåret 1864, da vor hjemstavns fremtid tegnede sig mørkere end nogensinde før, fandt tanken om en deling af det omstridte land i modsætning til, hvad der tidligere havde været tilfældet, en vældig tilslutning i den dansksindede befolkning. En adresse til besættelsesmagternes civilkommissærer med kravet om en deling af landsdelen efter nationaliteter samlede derfor hurtigt flere tusind underskrifter. Sønderjyllands deling efter sindelaget blev således den dansksindede befolknings fremtidsmål straks fra året 1864.

Blandt dem, der virkede for adressens udbredelse, var sognefogeden for Taps sogn. H. Raffnsøe fra Åstorp. Den slesvigholstenske heredsfoged Andersen fra Tyrstrup herred var imidlertid ligesom alle de andre nyindsatte embedsmænd en bitter modstander af adressen til civilkommissærerne. Da han derfor fik nys om sagen, henvendte han sig til sognefoged Raffnsøe for at høre, hvad det dokument, der havde cirkuleret i sognet, egentlig havde indeholdt, og til hvem det havde været adresseret. Raffnsøe udtalte i sin svarskrivelse af 14. september 1864, at adressen henvendte sig til den herskende lovlige øvrighed, civilstyrelsen for hertugdømmet Slesvig, med bøn om, at de herrer civilkommissærer ville beskytte den danske nationalitet i Slesvig. Hvem der havde foranstaltet adressens udsendelse, anede han derimod intet om. På spørgsmålet om andre adresser tidligere havde været i omløb, svarede han, at han havde hørt om én, der var affattet i modsat ånd. Den havde imidlertid fået meget ringe udbredelse.

»Da jeg læste adressen igjennem«, fortsatte sognefogeden lunt, »fandt jeg, at den egentlig indeholdt, hvad der ganske stemte overens med mine Anskuelser og Ønsker, og jeg har derfor ikke alene selv undertegnet den, men jeg har ogsaa sat den i Omløb til Beboerne i Sognet, for at ogsaa de — hvis de syntes om det — kunde undertegne samme. Dog er det at mærke, at dette skete kun med den sidste Adresse

og ikke — som man allerede vil have forstaaet af det Foregaaende — med den tidligere anførte, eftersom jeg ikke engang saae denne«.

Til sidst havde herredsfogeden i sin henvendelse spurgt, hvorfor sognefogeden ikke ufortøvet havde indberettet til sin øvrighed, at en »saadan aabenbar Demonstration af offentlig Karakter« var foregået i hans sogn. »Jeg maae dertil svare«, hed det til slut i den fyndige svarskrivelse, »at jeg aldrig har vidst, at det, at en Adresse, der var stilet til vor lovlige Øvrighed, gik rundt i Sognet til Underskrift, kunde ansees eller kaldes for nogen Demonstration, og naar jeg dertil føier, at naar den anførte, men rigtignok i Indhold fra denne forskjellige Adresse gik upaataalt hen, saa kunde det aldrig falde mig ind at indberette Noget angaaende denne!« —

Svarskrivelsen havde til følge, at sognefoged H. Raffnsøe den 14. oktober 1864 — for øvrigt sammen med flertallet af Tyrstrup og Haderslev herreders sognefogeder — fik meddelt sin afsked, hvad han dog kunne tage sig let, da Wienerfreden allerede da var undertegnet, hvorefter de såkaldte »Otte Sogne« blev undtaget fra det fremmedherredømme, som helt til 1920 knugede Sønderjyllands danske befolkning.

KILDE: LA. Haderslev amtsarkiv, journal 1864. 972.

— Jf.: Jakob Petersen: Skamlingsbanken 1843-1943.

LOLLANDS TIDENDE

Lollands største Dagblad
Hovedkontor i Naskov
Filiakontor i Maribo og Rødby

DIPLOM-IS.

Haderslev Telef. 1160
Vejen Telef. 3

Sparekassen for Skagen og Omegn

Telefon 57

Skagen

Aktieselskabet

Motorfabriken „Frederikshavn“

H. C. Hansen

Ikast

Trikotagefabrik

Telf. 21

Aktieselskabet

Frølund & Wittrup

HORSENS

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

HORSENS

Telefoner: 207 — 807 — 808

ANDELSBANKEN

A. m. b. A.

H A D E R S L E V

A. Nielsen & Co. A/S.

Nykøbing Falster

TØNDERHUS

Danskhedens nye Borg

Knud Hawvig . Tlf. 622 . Tønder

Sønderborg

Andelsmejeri

Aktieselskabet

Sæby Bank

SÆBY

Det kgl. octr. alm.
Brandassurance-
Compagni

Stiftet 1798

— tegner
alle Arter
af Skades-
forsikring

Hovedkontor

Højbroplads 10
København K
Tlf. Cent. 447

Aktieselskabet

Handels- og Landbrugsbanken

Silkeborg

Telf. 1024 (4 Linier)

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste Blad

A. Jepsen

HERNING

Trikotagefabrik

Vestergade 43 — — Telf. 221

Specialitet: Strikvarer

Aksel Michelsen

Kul- og Trælasthandel

Tønder Telefon 2530-2531

Alle læser

Flensborg Avis

Bindeledet over Grænsen

Storegade 24 . Tønder - Tlf. 267

Svend Kirchheiner

aut. Installatør

Storegade 17 . Tønder . Tlf. 45

Carl Tiedemann A/S

Trælast . Byggematerialer . Kul

Tønder Øst . Telefon 56 57

<p>Haslev Gymnasium Kostskole for Drengene</p> <p>Eksamensret til Mellemskole-, Real- og Studentereksamen.</p> <p>Alle Oplysninger ved Henvendelse til <i>Peter Kæstel</i> Rektor, Haslev</p>	<p>Frøcontoret (for undersøgt Markfrø) (Grundlagt 1887) KOLDING</p> <p>Leveringer under Statsfrøkontrollens selvvirkende Kontrol</p> <p>Antager Frøavlere</p>	<p>Sønderjydske Tæppefabrik</p> <p>A. R. KJÆRBY A/S HØJER</p> <p>✱</p>
<p>Horsens Landbobank A/S</p> <p>Kontortid 9¹/₂-12¹/₂ og 2¹/₂-4¹/₂</p> <p>HORSENS</p>	<p>Sønderjyllands Kreditforening</p> <p>Haderslev</p>	<p>„CIMBRIA“ Tømmerhandel A/S Aabenraa Trælast - Bygningsartikler Støbegods Tlf. 2006 - 2007 - 2008</p>
<p>Lolland-Falsters Folketidende</p> <p>Stiftets største Blad Nykøbing F.</p>	<p>Sæby og Omegns Sparekasse</p> <p>S Æ B Y</p>	<p>Aktieselskabet SIMON BRØND & CO Barnevognsfabrik Vejen</p>

I serien:

**Skrifter, udgivne af Historisk samfund
for Sønderjylland**

er udkommet:

- Nr. 1 Erik Christensen: *Fra min virksomhed i Tønder*. Kr. 3,— (medlemmer kr. 2,25).
- Nr. 2 *Bonden, der blev landråd*. Minder fortalt af domæneforvalter P. J. Refshauge: (udsolgt).
- Nr. 3 *Tønder gennem tiderne I*. Kr. 12,— (9,—).
Tønder gennem tiderne II. Kr. 10,— (7,—).
- Nr. 4 M. H. Nielsen: *Fra slesvigsk fattigvæsens fortid*. Kr. 6,— (4,50).
- Nr. 5 Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: *Vejledning i studiet af Sønderjyllands historie*. Kr. 8,— (4,—).
- Nr. 6 *Navneregister til H. P. Hanssens værker*. Udgivet af Johan Hvidtfeldt: Kr. 5,— (3,—).
- Nr. 7 *Aktstykker vedrørende Kreditanstalt Vogelgesangs tilblivelse*. Kr. 4,50 (3,—).
- Nr. 8 Peter Kr. Iversen: *Vejledning for sønderjyske lokalhistorikere*. Kr. 4,50 (3,—).
- Nr. 9 Johan Hvidtfeldt: *Slægtshistoriske studier i Sønderjylland*. Kr. 2,75 (2,—).
- Nr. 10 *Nordslesvigs åndelige genforening med Danmark*. Kr. 10,— (6,—).
- Nr. 11 Olav Christensen: *Bibliografi over sønderjydske slægtstavelitteratur*. Kr. 2,75 (2,—).

Medlemmer af Historisk samfund for Sønderjylland kan bestille skrifterne hos samfundets kasserer, adj. Knud Fanø, Frilandsvej 21, Tønder. Ikke-medlemmer kan købe dem i boghandelen.